

տականները, և ժԴ Լուգովիկի փառաց սիրով քովը գացողները. պատմիչն Տաշիրա, Մանչիկի, Գոնչիկի, Կոնտի, Գաւսիկի աստղաբաշխն, և այլն: Կրօնական խստութեանց պատճառաւ ալ 'ի Զուխերի, Գերմանիա և Փրանկաստան գացողքն Սոյիկի, Սիւմնուտի, Տիոտադի, Դեյեզիոյ, Գաւքանկաւ, Ռատիգադի, Մորադա, Զեյիոյ, Գոշրիոնէ, և այլն, թողլով զանոնք որ միայն երկար ատեն բնակեցան 'ի Սպանիա կամ Փրանկիա, ինչպէս Դիցիւանոյ, Զելիկի, Բրիւնադի, Յովնան Ուոթկեցի, և այլն:

Պէտք է խոստովանիլ որ իտալական հանճարն երբ իր զարգացման դէմարդեք կը գրուէին, կըրնար զարմանալի կերպով սլանալ և ուրիշ տեղ ճամբաներ գտնել, և իր հայրենիքէն հալածուելով օտար երկիրներու տանիլ տեղական գործունէութիւն մը, և ամեն տեղ ու ամեն բանի մէջ ալ յաջողապէս նշանաւոր ըլլալ:

Կը շարունակուի:

Բարոյական և քաղաքական տնտեսւոյքիւն:

(Տես երես 143:)

ՈՒԹԵՒՏԱՄՆԵՐՈՐԴ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Սկսեալ մեր պետքը դիւրացնող և նկողորհն պակսեցնող բան բարիք է. — Աշխատութեան աղէկ ուղղութիւնն օգուտը:

Շատերը կը յիշեն որ փետրուարի առջի օրերուն մէջ ծագած շփոթութեանց համար արդարութիւնն սկըսեր էր խուզարկութիւն ընել որ գտնէ այն ցաւալի օրուան պէժալի գործոց մասնակից եղողները. բռնաբարութեանց գլխաւորները պատասխանատու էին Մաթիւրէնի և Մուլէն-Ժոլիի կալուածատեարց սպանութեանը, ինչպէս նաև սեպհականութեանց դէմ եղած եղեւ:

Բանց որ այս երկու բնակութեանց աւարաւորութեանը, նաւակաց կողոպուտին և ցորենոյ բռնի ծախուելուն հետեանք էին:

Արդարութիւնն իսկոյն խուզարկութիւն սկըսեր էր ընել և եղածին ծանրութիւնը տեսնելով մեծ խստութեամբ քննելու հետ էր: Դատաստանական նիստեր հաստատուելու էին ամենայն շրջակայ հասարակութեանց մէջ որ շատ փարսախ հեռաւորութեամբ կը պատեն զաւանը. նոյն իսկ չարագործութեան օրը բռնուողներէն զատ՝ շատ մը անձինք ալ տուններին կալանաւորեցան:

Հետախուզութեամբ շատ տներու մէջ պաշարեալ ցորեն գտնուեցաւ յորում չէին կրնար արդարանալ բնակիչք. կարելի եղաւ նաև իմանալ ստուգիւ աւարաւորութեան մասնակից եղող շատերը որոնք առանց քաղաքական պահապանութեան զինուորներէն բռնուելու ցորենին հետերնին առած քաղքէն դուրս կըցեր էին ելլել, և զիրենք ամենայն վտանգէ ապահով կարծած ժամանակնին բռնուել էին. ասոր վրայ ժողովուրդն որ ոստիկանութեան հետախուզութեանցն ու հնարագիտութեանցը ամենեւին զաղափար չունէր՝ մեծապէս զարմացաւ երբ եղածէն քիչ ետքը յանցաւորներուն բանտուիլը տեսաւ, որոնք ամենքն ալ 'ի բաց առեալ առաջին վայրկենին եղած քանի մը սխալմունքը, այնպիսի անձինք էին որոնց յանցանքը ամենայն կերպով ծանօթ էր իրենց զրացեացը:

Դժուարագոյնը այն տխուր օրուան մէջ եղած սպանմանց քննախնդրութիւնն էր. հարկ եղաւ իսկոյն Մաթիւրէնի կալուածատիրոջ չարագործները գտնելէն ետ կենալ. նոյն տեղը այնչափ շատուոր եղած էր ամբոխը՝ որ անկարելի էր ստոյգ ապահովութիւն մ'ունենալ. նաև ամեն կերպով յայտնի կ'ըլլար թէ սպանութիւնը կամաւոր եղած չէր:

Ոչ նոյնպէս էր նաև Մուլէն-Ժոլիի դէպքը, ուր կատղած մէկը սպաններ էր զկալուածատէրը, կարթով մը քաչքը:

շողնեքուն ձեռքէն կորզելով սանդղէն վար գլորելով: Նախ և առաջ վիճակնս Տոռնիէ երկաթագործին վրայ ինկաւ այս եղեռնագործութեան կասկածը. բայց քիչ ժամանակ անստուգութենէ ետքը արդարութիւնը բուն յանցաւորը ձեռք ձգեց, և եղեռնագործութեան ամենայն պարագայիցը վրայ ապահովեցաւ:

Հարկաւ շատ երկայն տևեր էր գործոյ մը քննախնդրութիւնը՝ յորում բազմաթիւ ամբաստանեալք կային. հարցաքննութիւններէ ետքը պէտք եղեր էր շատ մ'ալ վկայից լսել. դատաստանական քննիչը հարկ եղեր էր որ զանազան անգամ այս շփոթութեան հանդիպած տեղն երթան. գրեթէ ամբողջ վեց ամիս անցեր էր դատաստանին սկըսելէն առաջ. սակայն ամեն բռնուած անձիւք ինչուան այն ատեն փականաց տակ պահուած չէին. բաւական ամբաստանութիւն չունեցողներն՝ առջի օրուէն մէկէն արձակուեցան. կը յիշենք որ մեր լէոնարտ բարեկամն ալ անոնց թիւէն էր. Տիւբրէի ջանքը շուտ մը զինքն ազատել տուեր էր:

Յաջորդաբար շատ մը ուրիշ ազատեալներ ալ հրատարակուեր էին. բայց դեռ ամբաստանեալք այնչափ շատուոր էին որ բոլոր այն կողմերուն մէջ շատ ընտանիք կը ցաւէին հօր մը կամ ամուսնոյ, որդւոյ կամ եղբօր հեռաւորութեան վրայ: Ուստի դատաստանն անհամբերութեամբ կը սպասուէր ինչպէս 'ի Միրըպոյ նոյնպէս և ուրիշ տեղ, թէ և Միրըպոյ այն խառնակութեան մէջ քիչ մասն ունենար համեմատութեամբ նուազաթիւ բնակիչ ունեցող տեղեաց. ասոր արդիւնքը Տիւբրէի կը տրուէր. ունկնդրացը մէջէն մէկը միայն բանտարգեալ էր, և էր վիճակնս Տոռնիէ:

Վերջին խօսակցութենէն քանի մը օր ետքը քննողութիւնն սկըսեր էր, և ամբաստանելոց և վկայից բազմութիւնը առաջիկայ խօսակցութենէն քիչ օր առաջ վերջացեր էր. ուստի եղածին

արդիւնքը համախմբութեան օրն ամենքը իմացեր էին, և Տիւբրէի գալըստե՝ նէն առաջ ամենուն խօսակցութեանը նիւթ էր:

Դատաստանարանը ներողամիտ ըլլալ ուզեր էր այն ամբաստանելոց նը. կատմամբ՝ որք սոսկ սեպհականութեան և ցորենի վաճառականութեան վրայ սխալ գաղափար ունենալէն՝ յանցանաց մէջ ինկած կ'երևէին, և առահի սովոյն և այլոց օրինակէն յորդորուելով բռնադատուեր էին. վեց ամսուան չափ հսկողութեան տակ պահելով՝ յետոյ մէկ մասին թոյլ տուաւ և շատերն ալ քանի մ'ամսուան բանտի դատապարտեց. ընդհակառակն վատութեամբ վարուեցաւ անկարգութեանց գլխաւորներուն հետ, որոնց ըստ ծանրութեան յանցանաց վեց ամսուան, մէկ կամ երկու տարուան բանտ վճռեց: Վիճակնս և այլք երեք որ միազացին սպաննուելուն պատճառ եղեր էին՝ թաքստոցէն դուրս քաշելով և բռնի ցորենատունէն հանելով, երեք ու չորս տարուան բանտի դատապարտուեցան. վերջապէս՝ դատաստանարանը շատ մտածելով չկըրցաւ ներողամիտ ըլլալ սպանութիւնը գործող ողորմելոյն. եղեռնաւոր վրձնեց և արդարացուցման յարակից հանգամանք մը չըլլալով գլխատման դատապարտուեցաւ. վճռեց նաև որ զըլխատումն այն տեղն ըլլայ ուր եղեռն գործուեր էր: Ուրախութեամբ կը ծանուցանենք որ այս չարագործը Միրըպոյի բնակիչներէն չէր, քաղաքացի էր, և շատ հաւանական էր թէ վրէժխնդրութիւնը պատճառ եղեր էր այս եղերան:

Դատաստանական քննութեամբ ցաւալի բաներ յայտնուեր էին, որ է՝ ժողովրդոց ազիտութեան վնասը, և թէ ինչպէս վախ և կիրք կը մթազնեն մարդկանց պարտուց ծանօթութիւնը: Շատ վկայք կեղծեր էին ճշմարիտը, ոմանք եղածին հակառակն ըսելով, այլք մանաւանդ գիտցածնուն մէկ մասը ծածկելով. ուստի Տիւբրէ խօսակցութեանը նիւթը սկըսելէն առաջ՝ դատաստանին

առթով պարտք համարեցաւ քանի մը խօսք ունկնդրացն ուղղել :

— Բարեկամքդ իմ, ըսաւ նստելով, վեց ամիս առաջ զմեզ վշտացնող խառնակութիւններուն գործը լմնցաւ . Միւրժպոյի շատ ընտանիք ցաւի մէջ են, քանի մը ամիս պիտի բաժնուին իրենց էրկանէն, մէկ որդիէն կամ եղբօրմէն : Ձեր հին ընկերակիցներէն վիճկենտը որ հետերնիդ ամիսներով այս բազմոց ներուն վրայ կը նստէ՝ արդարութեան առջև տալիք խիստ հաշիւ մ'ունեցաւ . իր ուշիմութիւնն ու աղէկ սիրտը ծանօթ է ձեզի, և սակայն կը տեսնէք թէ ուր հասաւ ինքզինքը բուռն բնաւորութեանը ձեռք թողլուն համար . այս օրի նակը մեզի դաս ըլլայ և սորվինք թէ ինչ ըսել է աստուածային և մարդկային օրէնքները բռնաբարելը :

Գլխաւորապէս զիս վշտացնողը շատ վկայից բռնած ընթացքն է . ամեն բան ճշմարտութեամբ ըսելու երդմունք ընելով հանդերձ, եղան ոմանք որ չվախցան արդարութեան դէմ ստելու . մենք որ գիտցածնուն ու չգիտցածնուն տեղեակ ենք կրնանք գիտնալ իրենց տուած տեղեկութեան ստուգութիւնը . գիտէք ինծի պէս և Միւրժպոյի շատ վկայից անունները կրնաք յիշատակել, որոնք յայտնապէս իրենց համոզմանն հակառակ խօսեցան : Թէպէտ անմեղին դատապարտութեան պատճառ չըլլանք՝ սակայն խղճի դէմ ըրած կ'ըլլանք երբ ջանանք յանցաւորն ազատել . կամ լռելով կամ չգիտնալ ձեացնելով դատաստանին գործը կը ջլատենք :

Երկու զգացմունք կրնան արգելք ըլլալ վկայի մը արդարութեան առջև խօսելուն . յանցաւորին ազդած վախը, յորմէ վրէժխնդրութիւն կը կասկածուի, կամ զայն ազատելու փափաք : Առաջին զգացմունքը՝ պատիւը գիտցող մարդկանց համար վատութիւն է, որ ճշմարտութիւնն ըսելու երդումն ըրած է, և պէտք է խրախուսուի պարտքը կատարելու մտածութիւն . վասն զի պարտքը շահու հետ երբեք չմիաբանիր : Միւս կողմանէ, դիտցածը չըսել՝ կարեկցու-

թիւն կամ սիրելութիւն ունենալով յանցաւորին՝ նկատմամբ երդմնազանցութեան՝ ծանր յանցանք է առաջի Աստուծոյ . անիրաւի է առ ընկերութիւն՝ որովհետեւ քաջալերութիւն է չարաց : Արդարեւ յապագայս անոնց գործելիք յանցանաց պատասխանատուութիւնն ըստանձնել է : Մի մոռնաք նաև թէ յանցաւոր մը ազատելու համար արդարութիւնը խաբելով անմեղ մը կորսուելու վտանգի մէջ կը ձգէք . մեղսակից կ'ըլլաք այնպիսւոյն դէմ ըլլալիք անիրաւութեան :

Ներեցէք, բարեկամքդ իմ, խիստ խօսելուս . բայց տեսնելով թէ ինչպէս դիւրաւ երդուեալ վկայք արդարութեան առջև ճշմարտութիւնը կը լռեն և կամ կ'ալլայլեն, պէտք էր որ գծեզ գգուշացնէի պակասութենէ մը՝ յորմէ ընկերութիւնը կը վտանգի և նախատինք է գործողաց : Դառնանք հիմա մեր նիւթոյն :

Երկու վերջին խօսակցութեանց մէջ ապրուստի խնդրոյն վրայ կանկ առինք և տեսաք ապացուցութեամբ թէ իրաց գինը միշտ խոտոր համեմատական է ընծայողութեան, և ուղիղ համեմատական՝ խնդրողութեան : Սովորական պարագայից մէջ երբ ընծայողութիւնն և խնդրողութիւնը գրեթէ հաւասարակը չիռ են՝ գինները միջին գնոյ մը վրայ կը հաստատուին որ կը կոչուի բնական գին իրաց . այս գինը կանոնաւորեալ է արդիւնաւորման ծախիւք, այսինքն ինչ որ կ'աժէ իրն առաջ բերելու համար . արդ բան մը առաջ բերելու համար և ծառայութեան վիճակի մէջ գնելու համար՝ աշխատութիւն պէտք է և ոչ ուրիշ բան քան զաշխատութիւն :

— Կը մոռնաք նախնական նիւթերը, ըսաւ լընուար . մենք ձեռագործարանին մէջ բան չենք կրնար ընել առանց նախնական նիւթոյ, այսինքն առանց բամբակի՝ որուն վրայ գործաւորները և մեքենաները կ'աշխատին :

— Ընդհակառակն դուք էք որ կը մոռնաք, վրայ բերաւ Տիւրբէ, թէ աշխատութիւն է նախնական նիւթն հայթ-

հայթոյր և ձեր գործարանին մէջ գործածելի վիճակի մէջ դնողը. բամբակի խուրձի մը համար տուած զիններնիւ կը ցուցնէ բամբակ մշակողին աշխատութիւնը, որ ցաներ՝ քաղեր՝ մաքրեր և ծրար ըրեր է, և անոնց ամենուն աշխատութիւնը՝ որ Սմերիկոյ խորերէն մէկ ագարակէ մը ինչուան ձեզի բերեր են: Մէկու մը համար նախնական նիւթ եղածը՝ ուրիշի համար ձեռագործեալ ապրանք է. խուրձ մը բամբակը զոր նախնական նիւթ կը կոչէք՝ տնկողին աշխատութեանն արդիւնք է զոր հնձեր և պատրաստեր է. մանողին այս բամբակէն չինած թելը՝ նախնական նիւթ կ'ըլլայ հիւսողին համար, որուն չինած կերպասն ալ՝ նախնական նիւթ է տպողին համար, որ նկարեալ պատտառ կ'ընէ զայն. վերջապէս այս ալ նախնական նիւթ է կարողին համար որ զգեստներ կը չինէ անկէ:

Նոյնպէս ձեր բանեցուցած հանճարեղ գործիքները՝ մեքենադէտ մը չինած է երկաթով, պողպատով, պղնձով որ իրեն համար նախնական նիւթ էին. բայց այս նիւթը կը ցկցուն աշխատութեան մը արդիւնք է որ մետաղաց վըրայ կը կատարուի դարբնոցաց և ձուլարանաց մէջ. նոյն իսկ մետաղին զինը երկրիս ծոցէն հանելու համար, և հալոց՝ ձուլարան ու դարբնոց տանելու համար պէտք եղած աշխատութեան գինն է. այնպէս որ եթէ լաւ քննենք, բանի մը գինը՝ չինութեան որ և իցէ վիճակի մէջ կը նշանակէ այն վիճակի հասցընելու համար պէտք եղած աշխատութեան գինը:

Աշխատութիւնը մեր պիտոյքը լեցրնելու անհրաժեշտ պայմանն ըլլալով ինչ որ կրնայ օգնել և անվտանգ ընել և նեղութիւնը նուազեցնել՝ հարկաւ մեծապէս շահաւոր է մեզի համար:

Պարզել և դիւրել՝ այնպէս որ նուազ նեղութեամբ մի և նոյն վախճանին հասնինք, և նոյնչափ աշխատութեամբ ըստ կարելոյն շատ հանգստութիւն ունենանք՝ մեր ջանիցը նպատակը պիտի ըլլայ. կ'ընդունիք այս բանս:

— Տարակոյս չկայ, պատասխանեցին ամենայն հանդիսակաւք:

— Դիւրաւ ըլլուելիքը դժուարաւ ընել, շատ ժամանակ և շատ աշխատութիւն բանեցնել բանի մը վրայ որ աւելի շուտ և քիչ աշխատութեամբ կըրնայ ըլլուիլ. օրինակ իմն՝ յամառիլ ու ձեռքով կրել նեղութեամբ այլ և այլ ճամբորդութեանց ժամանակ ինչ որ կտրելի է մէկ անգամով պզտիկ սայլիկով մը տանիլ, խենդութիւն կ'ըլլար փուճ տեղը ժամանակ կորսընցնել ու յոգնիլ. այս ալ կ'ընդունիք:

— Յայտնի է:

— Եթէ փոխանակ բանի մը վրայ տասը ժամ աշխատութեան օր մը կորսընցնելու տեղ, եթէ կարենայիք հինգ ժամուան մէջ ընել կէս օրը ուրիշ բան կը մնար ընելու, կրկին հաճոյք կ'ունենայիք. և եթէ մէկ ժամու մէջ ընէիք՝ տասնապատիկ աւելին կ'ունենայիք:

— Ստոյգ է:

— Եւ եթէ մէկը կրնալով ասանկ իր նեղութիւնը նուազեցնել և բարեկեցութիւնը շատցընել չընէ, այնպիսին ինչ է:

— Յիմար:

— Արդ ինչ որ ստոյգ է մէկ անձի մը համար՝ ևս առաւել ստոյգ է բովանդակ ընկերութեան համար. զոր օրինակ, աշխատութիւնը խնայելու կամ շահաւորագոյն ընելու հնարք կայ որ մէկ առանձին մարդ մը չիկրնար ընել և շատ անձանց աշխատութեամբ կարելի է. եթէ օրինակ իմն, մարդ մը առաջին ժամուն երկիր բանելու ըլլար, երկրորդին փայտ կտրէր, երրորդին ըզգեստները կտրէր, չորրորդին որմն հիւսէր և հինգերորդին կօշիկ կտրէր, հաւանականութիւն չկայ որ այս ամենը աղէկ ըլլան. և հինգ անձինք այսպէս աշխատելով այնչափ գործ չէին տեսներ՝ որչափ որ հինգ մարդ, որոնցմէ մէկն ըլլար երկրագործ և այլք ըստ կարգի հիւսն, զերձակ, որմնագիր և կարուակ. ասիկա աշխատութիւնը բաժնեւելու սկզբունքն է:

Միշտ ժամանակ և պատրաստութի

պէտք է գործերնուս յաջողութեան հա-
մար. մտքերնիս պէտք է խորհրդածե-
լնելիքը. մկանք մարմնոյ ճիգն կ'ուզեն
ըստ պիտոյից ճկելու համար. ուստի
աշխատութի մը սկըսելէն առաջ պէտք
է միշտ ժամանակ անցընել նոյն իսկ
երբ ապահով գիտենք ընելիքնիս:

— Ստոյգ է, ըսաւ Սոթոն. գրեթէ
միշտ կէս ժամ կ'անցնի ինչուան որ աշ-
խատութիւնս կարգի դնեմ:

— Ամենուն ալ նոյնպէս կ'ըլլայ. բայց
թէոր մէկը շատ բան կ'ընէ՝ պատրաս-
տութիւնը երկայն կ'երթայ, վասն զի
պէտք է որ միտք և մարմին թօթափեն
նախընթաց աշխատութեան դադափար
ներն ու վարժութիւնը. հիւսը դժուա-
րաւ կրնայ աղէկ գերձակ ըլլալ. երբ
կացինը թողու՝ բաւական ժամանակ
պէտք է ինչուան որ մատուրները ասե-
ղի վարժին. շատերնիդ կարդացած էք
Ռոպէնսոն, և գիտէք որ կղզւոյ մէջ մի-
նաւորիկ պէտք էր որ ամեն բան ձեռ-
քը գործէր. իսկ եթէ մէկուն տեղ հինգ
անձինք ինկած ըլլային այն կղզին՝ գոր-
ծերնին մէկմէկու մէջ կը բաժնէին.
բայց ոչ հինգ և ոչ ալ հարիւր անձինք
կրնան Գաղղիոյ մէջ տեսած աշխատու-
թիւննիս իրարու մէջ բաժնել. ուր որ
ժողովուրդն հոս հոն ցրուած է՝ կատա-
րեալ բաժանումն չենք կրնար ընել.
ձեռագործարաններու և մեծ գործա-
տանց մէջ շատ ճշգիւ ի գործ կը դը-
րուի. արդէն օրինակներ տուած ըլլա-
լով չեմ ուզեր կրկնութիւն ընել:

Ոչ միայն աշխատութեան բաժան-
մամբ և աղէկ կարգաւորութեամբ շուտ
գործ կը տեսնուի քան ինչ որ կրնան
ընել առանձին անձինք, այլ և ասոնց
ընել չկրցածն ալ կ'ըլլուի: Ռոպէնսոն
իրաւ է կրցաւ ծառի կոճղէն փորելով
նաւակ շինել, բայց փորելէն ետքը չի-
կըրցաւ ջուր իջեցնել. շատ մարդիկ
պէտք են որ աշխատին նաւ մը շինելու
և կազմելու համար, ծով իջեցնելու և
գործածելու համար:

— Տարակոյս չիկայ որ աշխատութե-
բաժանումն անբաւ չափ ունի, ըսաւ ան-
ստեն Լէոնարտ. բայց անպատեհու-

թիւններ ալ ունի. և նախ որ մարդս
մէկ գործ միայն կը գիտնայ. իր աշխա-
տութիւնը կախումն ունի այլոց գոր-
ծակցութենէն և շատ դիպուածական
պարագաներէ. շատ անգամ մեքենայ
մը կրնայ իր տեղը լեցընել. և եթէ այս
կամայն կերպով աշխատութիւնը կոր-
սընցնէ՝ թէ որ ուրիշ գործ մ'ընել
չգիտնայ՝ անճրկած մէկը կ'ըլլայ: Մէկն
որ բոլոր կեանքը կ'անցընէ զմեկնի եր-
կաթեայ բերնին սրութիւն տալու, գըն-
դասեղի գլուխներ շինելու կամ եղով
օծելու մետաղեայ գրիչները, եթէ այդ
դրաղանքը պակսի՝ չիկրնար բան մ'ընել.
ընդհակառակն ով որ վարժած է վա-
ճառք մը ամբողջապէս գործելու՝ կըր-
նայ գրեթէ ամենայն պարագայից մէջ
իր կարողութիւնները գործածել:

— Չեմ պնդեր, յարեց Տիւբրէ, որ
աշխատութիւնը բաժնեն ալ քանի մը
անպատեհութիւն չունենայ. աշխար-
հիս մէջ անգիւտ բան կ'ըլլար. ըսածիդ
պէս քանի մը անպատեհութիւններ ու-
նի, և այս երկուքն են. առաջին՝ գոր-
ծաւորը կախումն ունի անոնցմէ որ ի-
րին շինութեանը գործակից են, որոնք
եթէ տօն կատարեն երկուշաբթի օրը՝
աշխատասէր գործաւորը պարապ կը
մնայ. բայց իրենց ձեռքն է դարմանը.
Թող խորշին գէշ սովորութիւններէ և
անպատեհութիւնները կը վերնան:

Երկրորդն է որ միշտ մի և նոյն բանն
ընող գործաւորն անյարմար է նոր գոր-
ծոյ մը ձեռք զարնելու եթէ սովորական
դրաղանքը պակսելու ըլլայ. վասն զի
բանի մը շինութեան սոսկ մէկ մասը
մարդուս միտքը չարթընցներ: Ասոր ալ
դարմանը կրթութենէ կը կախուի. թէ
որ գործաւորը տղայութեանն ու պա-
տանեկութեանը ժամանակ դպրոց յա-
ճախած և յետոյ ուսումը շարունակած
ըլլայ՝ նոր գործ մը սորվելու համար
չիչփոթիր. ձեր մէջէն սորվելու ջանք
ունեցած են Ռոբիոս, Լէոնարտ և Ան-
դրէաս. կարծէք թէ իրենց երկայն ժա-
մանակ պէտք եղած է շահերնին ուրիշ
վիճակի մէջ ձեռք բերելու համար:

— Չեմ կարծեր, ըսին իսկոյն ամեն

քը Տիւրքէի յիշած անձանց նկատմամբ, ուրախ սրտով անձնական ջանիւք արդիւնք ստանալնուն համար:

— Կը տեսնէք, կցեց Տիւրքէ, որ աշխատութիւնը բաժնելու անպատեհութիւնները կը վերնան Սատուծոյ մեղի տուած կարողութիւններն աղէկ գործածելով: Բանի տեղ մի դնէք ուրեմն աշխատութիւն բաժնելու անճահութիւնները, վասն զի կրնանք զանոնք բառնալ, ու աղէկութիւններովն օգտուիլ:

Այս աղէկութիւններն անհամար են. բայց մեծութիւնն ըմբռնելու համար կը յիշէք ըսեր եմ ձեզի թէ որչափ անբաւանձինք կը զբաղին մէջերնէս սոսկական մարդու մը զիւրութիւններ պատրաստելու համար. մտածեցէք ինչ զրկմամբ պիտի ապրէիք եթէ դարերէ ՚ի վեր աշխատութեան բաժանմամբ մարդիկ սպառածնէն աւելի առաջ բռած չըլլային, և երկրիս վրայ բերքեր և աշխատութիւններ դիզած չըլլային, զոր ծնած ժամանակնիդ պատրաստ կը գտնէք. հիմա ըսէք թէ ասանկ աղէկութիւններ բաւական չէն քանի մը անպատեհութիւններ մոռցընելու:

Աշխատութիւնը բաժնելու մէկ ուրիշ օգուտն ալ է քան զամեն բան աւելի զիւրընցնել կատարելագործութիւններն ու զարդացմունքը. եթէ այս բաժանումը չըլլար՝ ամենայն մարդիկ մի և նոյն զբաղանաց ետևէ պէտք էին ըլլալ, և Բաքալ, Նեւտոն, Ուոդ, Տալի, Քիւլիէ, Կէյ-Լիւսաք, Բերգելիոս, Վոլանսոն, Ժաքքար փոխանակ մարդկութիւնը իրենց զիւտերովն հարստացնելու, պիտի ստիպուէին զօրաւոր կարողութիւննին խղզելու շատ մը մեքենական գործերով որոնք կենաց պահպանութեան համար անհրաժեշտ կարևոր են: Բաց ասկէ՝ երբ մարդս բոլոր ուշադրութիւնը մէկ նիւթոյ վրայ կը թափէ՝ շատ աւելի հաւանականութիւն կոյ որ աշխատութիւնը դիւրացնելու և կատարելագործելու հնարք գտնէ, քան թէ երբ միտքը զբաղեալ ըլլայ անթիւ զանազան գործերով: Արդարեւ արուեստից ճարտարութեանց մէջ գործաւոր-

ներն անբաւ կատարելութիւններ առաջ բերեր են. բաւական կը համարիմ յիշել այս նկատմամբ զՎոքըլէն, զԺաքքար, զՌուպոյ, զԱլքովրայդ, ըզՈւոդ, զԼատէֆէնսըն, որոնք հրաշալի գիւտեր հնարեցին և արուեստական ճարտարութիւնը բոլորովին յեղափոխեցին, և մէջերնէն ումանք անհամար ստակ ալ շահեցան:

Մարդս ըսինք կ'աշխատի արդիւնք առաջ բերելու և թէ իրեն ու այլոց վաշեք հայթհայթելու համար. երբ առանց օգտակար արդեանց միտքն ու մարմինը կը բանեցնէ, երբ աշխատութիւնը արդիւնաբեր չէ, կրնայ գործունէութիւնն՝ անփութեամբ մ'ըլլալ, այլ աշխատութիւն չէ. բայց երբ արդիւնաբեր է՝ բարերար զօրութիւն է. վասն զի այն ամենայն որ մարդուս պէտքը կը հոգայ՝ բարերարութիւն է. ուստի որչափ աշխատութիւնն արդիւնաբեր է՝ այնչափ բարերար է. անոր համար նաև զմարդիկ աշխատութեան յորդորող ամեն բան մարդկութեան համար բարերարութիւն է, վասն զի արդիւնաբերութեան աւելնալովն մեր նմանեաց բարեկեցութիւնը կ'աւելնայ:

Ուրեմն վիճակնիս լաւցընելու փափաքը բարերար զգացումն է մարդկութեան նկատմամբ, միայն թէ պատուաւոր ճամբաներով այնմ դիմենք. արդարեւ մարդս իր վիճակը չի կրնար տևողական կերպով լաւագոյն ընել՝ բայց եթէ սպառածէն շատ աւելին արդիւնաւորելով, որով իրեն և այլոց վայելք կը պատճառէ. մարդկութեան ալ ծառայութիւն կ'ընէ հասարակաց ինչքն աւելցնելով:

Այս ալ աւելցնենք որ աշխատութեամբն այն խնայմունք մարդկութեան համար բարերարութիւն է. եթէ կրնանք աշխատութիւն մը մէկ ժամ պակասով ընել՝ այս խնայմունքն ընկերութեան համար զուտ շահ է, որովհետեւ այն ժամը կը գործածուի ուրիշ նիւթեր առաջ բերելու մարդկանց գործածութեանն ու հանգստեանն համար. ասոր համար աշխատութիւնը բաժնելը մարդ-

կութեան համար կրկնակի բարերարութիւն է. վասն զի սովորական բրածնիս լաւագոյն կ'ընենք և շուտ:

Աշխատութեան վախճանն արդիւնաբերութիւնն ըլլալով՝ աշխատութեան լաւագոյն կիրառութիւնն է առատ արդիւնք առաջ բերելը: Արդ մարդս միայն իրեն համար չարդիւնագործելով ընկերութիւնը կը փափաքի որ ամեն մէկուն աշխատութիւնն աղէկ կարգաւորութիւն ունենայ: Չեմ կարծեր թէ մէջերնէդ մէկը հակառակի այս սկզբան, և կ'աղաչեմ որ միտ դնէք, վասն զի աս կէ կարևոր հետեանք կը ծագին:

— Արդարեւ այս սկզբունքն ինծի անդիմադրելի կ'երևան, ըսաւ Լէոնարտ. վասն զի մէյմը որ գէշ ուղղութիւն կ'առնու աշխատութիւնը, կամ քիչ և կամ գէշ կը շինուի և նուազ ամէք կ'ունենայ. այս կամ այն կերպով ընկերութիւնը կը կորսընցնէ ինչ որ կըրնար շահիլ աշխատութեան աղէկ կարգաւորութեամբ:

— Այնպէս է, Լէոնարտ. ճիշդ միտքս բացատրեցիր. շատ կերպով կարելի է աշխատութիւնը գէշ կարգաւորել. այս բանս կը հանդիպի օրինակ իմն ամեն անգամ երբ մաքուր ապրանքը քիչ է համեմատութեամբ անմաքուր ապրանքին:

— Ի՞նչ կը հասկըցուի այսու, հարցուց Միքայէլ:

— Անմաքուր ապրանքն է, պատասխանեց Տիւրքէ, բովանդակ արդեանց ամբողջութիւնը. ընդհակառակն մաքուր ապրանք կը կոչուի արդիւնաբերութեան ծախքն հանելէն ետքը մնացածը, մէկտեղ համարելով նաև իւրաքանչիւրին ապրուստին համար պէտք եղածը: Մաքուր ապրանք այն քանակն է որով ընկերութեան ինչքը կամ մարդկութեան դրամագլուխը կը շատնայ որ և իցէ աշխատութեամբ: Որչափ որ նիւթոյ մը համար արդիւնաբերութեան ծախք կը նուազին, այնչափ ալ մաքուր ապրանքը կամ ընկերական ինչքը կը շատնայ. ուստի եթէ կատարելագործութեամբ հնարից, մեծագոյն խնայո՛ւ,

զութեամբ և նախնական նիւթոց լաւագոյն կիրառութեամբ արդիւնաբերութեան ծախքը կը նուազեցնենք՝ այնչափ ալ ընկերական ինչքը կ'աւելցնենք. ընդհակառակն աշխատութե գէշ կարգաւորութիւնը արդիւնաբերութե ծախքը շատցնելով հասարակաց ինչքը կը պակսեցնէ:

— Ասկէ կը հետևի, ըսաւ Լէոնարտ, թէ պէտք է ջանալ ամենայն տեսակ վաճառուց շինութեանը պէտք եղած աշխատութեան չափը պակսեցնել:

— Ասիկա անխուսափելի հետեանք է ըսած սկզբանս:

— Կ'իմանամ, Պ. Տիւրքէ, բայց դժուարաւ կրնամ յարմարցնել այս սկզբունքը գործաւորաց վիճակին պահանջմանցը հետ, որոնք իրենց աշխատութեամբը կ'ապրին. արդ եթէ աշխատութիւննին պակսեցնենք՝ ապրուստնին պակսեցուցած կ'ըլլանք:

— Լէոնարտ, այս պատճառաբանութեամբդ սխալման մը մէջ կ'իյնաս, որ ամենայն կատարելագործութիւն մերժել ըսել է: Գործաւորը՝ ինչպէս նաև այլ մարդիկ իրենց աշխատութեամբը չէ որ կ'ապրին՝ այլ ամենուն պէս իրենց աշխատութեան արդեամբքը կ'ապրին, որ շատ տարբեր բան ըսել է: Աշխատութիւնը նեղութիւն է, և չեն աշխատիր աշխատութեան վայելից համար, այլ ինչ որ աշխատութեամբ կրնայ ճարուիլ ստանալու համար. արդ եթէ կիսովին պակաս նեղուելով նոյնչափ քանակ ցորեն, կտաւ, երկաթ ստանայինք՝ յայտնի է թէ նոյն վախճանին կը հասնէինք:

— Ստոյգ է:

— Ուրեմն միւս կէս ժամանակը մեզի հանգիստ առնելու կը մնար, կամ որ լաւագոյն է ուրիշ աշխատութիւն ընելու, որով և բարեկեցութիւննիս աւելցնելու: Աշխատութիւնը նոր կերպով պարզելն ուրեմն միշտ շահ կ'ըլլայ նորանոր դիւրակեցութիւններ պատճառելու համար:

Այս նիւթոյս նկատմամբ եղած սխալ մունքն առաջ կու գայ երկու բոլորովին

տարբեր բաներ մէկմէկու հետ շփոթե-
լէն, որ է նպատակն ու միջնորդը. նը-
պատակն է մեր պէտքն հաճեցնել. աշ-
խատութիւն կամ նեղութիւնն է միջ-
նորդը. մարդու մը՝ ինչպէս նաև ընկե-
րութեան մը բարեկեցութիւնն իր աշ-
խատութենէն չի չափուիր՝ այլ իր պէտքն
հաճեցնելու միջոցներէն. ինչ որ աշ-
խատութիւն և նեղութիւն նուազեցնե-
լով արդիւնք կը շատցընէ՝ բարիք է ի-
րեն և ընկերութեան համար:

Պակսեցնել գործաւորաց որոշեալ
ժամանակի մէջ կատարելիք գործոյն
քանակը, և պակսեցնել աշխատութե-
ն և պէտք եղած նեղութեան չափը որ և
իցէ վաճառք մը արդիւնաւորելու հա-
մար՝ երկու իսկապէս մէկմէկէ տարբեր
բաներ են: Եթէ գէշ ըլլար որ և իցէ
նիւթ մը արդիւնաւորելու համար պէտք
եղած նեղութիւնը պակսեցնելը, հե-
տեանքն այն կ'ըլլար որ մարդիկ ամեն
բան կարելի եղածին չափ շատ նեղու-
թեամբ պէտք էին առաջ բերել: Այս-
պիսի առաջարկութեան մը վրայ խօսի-
լը միթէ անոր այլանդակութիւնն ապա-
ցուցանել չէ:

— Հրամանքիդ կարծիքէն եմ, Պ. Տիւ-
բրէ, և հիմա կ'իմանամ թէ երկու զա-
նազան բաներ շփոթեր էի. բայց վա-
ճառք չինելու համար պէտք եղած նե-
ղութիւնը վերածելով՝ մի և նոյն ժամա-
նակ գործաւորաց համար գործելի ի-
րաց քանակը չենք քիչցըններ: Եթէ օ-
րինակ իմն ճարտարական արուեստի
մը բուսական բազմութիւն գործաւորաց
կը զբաղին, շինութեան կերպերուն կա-
տարելագործութիւնը որով կ'իսովին
նուազ աշխատութեամբ վաճառքն ա-
ռաջ կը բերուի՝ գործաւորաց կէսը գոր-
ծէ կը զրկէ:

— Խնդրոյն կերպարանքը կը փոխես,
և ինչպէս որ պէտք է զանազանելով
գործն ու աշխատութիւնը՝ ճշմարիտ
հիման վրայ կը կայացնես. շատ աղէկ
ես քեզի մէկէն և ազատաբար կը պա-
տասխանեմ: Այո, այս բանս կրնայ
հանդիպիլ և կը հանդիպի երբեմն, բայց
չարիքն ոչ երբեք այնչափ մեծ է և այն-

չափ ընդհանուր, և ոչ երբեք կարծուա-
ծին չափ երկայն կը տևէ. այլ փոխա-
րէն աւելի մեծագոյն բարիք կը շնորհէ:
Բայց այս խնդիրը կը կապակցի հան-
րագոյն և կարեւորագոյն նիւթոյ մը հետ
զոր խնամքով պիտի քննենք:

Հիմկուհիմա մի մոռնաք որ եթէ շատ
և միշտ գործ ունենալը գործաւորաց և
տերանց համար շահաւոր է, ամենայն
ինչ ըստ կարելոյն քիչ նեղութեամբ
առաջ բերել և ամեն բան աժան ստա-
նալ իրենց ալ սպառողաց ալ շահաւոր
է, որ է ըսել բովանդակ մարդկութեան:

ՌԱԲԷ

Կը շարունակուի:

ՀԱՅԻ ՊԱՏԱՌԻ ՄԸ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՄԱՐԴ

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՄԵՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՐԴ

(Տես երես 157:)

Որոճող կենդանին շտապելու բան մը
չունի, որովհետև աշխարհիս վրայ ու-
րիշ ընելու բան մը չունի. ուստի ժա-
մերն այս կերպով կ'անցնին, ու խոյրին
կծիկները ետևէ ետև վեր կ'ելլեն. ան-
կէ դարձեալ վար կ'իջնեն, այլ յետ
երկայն ատեն լոսուելէն ու գրեթէ ջրոտ
խիւս մը դառնալէն, որ անարգել կի-
սաբաց խողովակին մէջէն սահելով
կ'անցնի, և չիտակ երրորդ քսակի մը
մէջ կ'իյնայ, զոր քերք կը կոչեն. ու
որովհետև ներքուստ բազմաթիւ ծալքեր
կը ներկայացնէ, որ զրքի մը կերպա-
րանքը կու տան իրեն: Թերթքէն խո-
տոյ խիւսը ուրիշ չորրորդ ու յետին
քսակի մը մէջ կ'իյնայ որ բուն ստա-
մըսն է, որուն մէջ մարսողութեան
վերջին գործը կը կատարուի: Ատոր ալ
նմանապէս խախաւցոց անունը տուած